

Bir Ülke-Bir Kıta İlişkileri: Çin-Afrika Örneği

İbrahim ARSLAN*

Öz

Bu çalışma; 1970'lerden itibaren uluslararası alanda etkisini artırmaya başlayan Çin ile halen 55 ülkenin bulunduğu Afrika kıtası arasındaki ilişkilerin tarihsel arka planının, ilişkilerde yaşanan değişimin ve günümüzde ulaşılan seviyenin daha iyi anlaşılmasını amaçlamaktadır. Çalışma, Soğuk Savaş başlangıcından günümüze kadar geçen süre ile sınırlanmıştır. Bir ülke-bir kıta bağlamında ilişkiler, taraflarca Bağlantısızlık akımının desteklenmesi ile aynı değerlere sahip olmanın yarattığı uygun ortamda başlamış, uluslararası sistemde meydana gelen değişimlerden etkilenmesine rağmen, günümüze kadar geliştirilerek sürdürülmüştür. Çin; başlangıçta, Batı ile süregelen jeopolitik çatışmasını, Sovyetler Birliği ile ideolojik tartışmalarını ve Tayvan ile çekişmesini etkinlikle sürdürebilmek için Afrika ülkelerini harekete geçirmeye öncelik verirken, Afrika ülkeleri de Avrupa sömürgeciliğini sona erdirmeye yönelik mücadelelerinde, Çin'in sağladığı destekten yararlanmışlardır. Çin'in günümüzde Afrika'ya sağladığı destek, özellikle ekonomi alanında yoğunlaşmaktadır. Çin-Afrika ilişkileri, 1980'lerden itibaren Çin-Afrika İşbirliği Forumu'nun kurumsal yapısı çerçevesinde sürdürülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çin, Afrika, İşbirliği, Ekonomi, Kalkınma.

Country-Continent Relations: A Case Study Of China-Africa Relations

Abstract

The aim of this study is to better comprehend the historical background, the major changes and the current elevation of relations between China, whose impact on the international area is gradually increasing, with African continent where there are 55 countries up to date. The period of this study is limited from the outbreak of the Cold War to present day. Within the context between a country and a continent, the relations, originated in the backdrop of supporting the non-aligned movement and owning same values by both parties, were maintained with improvements despite the influences due to changes in the international system. Initially, while China gave priority to mobilize African countries for the purpose of effectively sustain the longstanding geo-political clashes with the West, ideological debates with the Soviet Union and rivalry with Taiwan; African countries did benefit significantly from the support of China on their struggle to terminate the European colonialism. Nowadays, the support of China to Africa concentrates especially on the financial scope. Since 1980s, China-Africa relations are sustained in the framework of organizational structure of the Forum on China-Africa Cooperation (FOCAC).

Keywords: China, Africa, Cooperation, Economy, Development.

* Dr. Öğr. Üyesi, Üsküdar Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, 34662 Üsküdar/İSTANBUL

Giriş

1950’de Afrika’da bağımsız dört devlet vardı: Mısır, Etiyopya, Liberya ve Güney Afrika Birliği. 1963’e gelindiğinde, on üç yıllık süre içinde, kıtada, sömürgelikten kurtularak bağımsızlığını kazanan devletlerin sayısı otuzu aşmıştı.¹ Afrika ülkeleri ile 1950’li yıllardan itibaren “Güney-Güney yardımlaşması”² bağlamında “ulusal bağımsızlık” anlayışına öncelik veren yaklaşımla ilişkiler geliştiren Çin’in, 1980’lerden itibaren gösterdiği ekonomik büyüme sonucunda Afrika ile ilişkilerinin motivasyon kaynağı değişim gösterdi ve ideolojik yaklaşım, günümüzde, yerini ekonomik işbirliğine bıraktı.

Bu çalışmada, Soğuk Savaş’ın başlangıcından günümüze Çin’in Afrika’ya yönelik dış politikasının, ülkede ve uluslararası sistemde tanık olunan değişim ve dönüşüme nasıl uyum sağladığı ortaya konularak, ekonomik gücün, ilişkilerin geliştirilmesindeki önemi vurgulanacaktır. Çalışmanın “Soğuk Savaş Başlangıcından Günümüze Çin-Afrika İlişkileri” başlığı altında, bir ülke-bir kıta arasındaki ilişkilerin, süreç içinde gösterdiği değişim safhalandırılacak; Bağlantısızlık hareketi bağlamında aynı değerlere sahip olmanın, ilişkileri geliştirici özelliği üzerinde durularak, bu durum; Yapılandırmacı Teori ile açıklanmaya çalışılacaktır. “Afrikalıların Çin Algısı” başlığı altında, Afrika’da halen 55 ülkenin var olduğu belirtilerek, Çin’in 30 milyon kilometrekare yüz ölçüme sahip bir kıta ile kurmuş olduğu kapsamlı ilişkilerin, bu coğrafyanın her yerinde aynı etkiyi yaratmasının güçlüğüne değinilecektir. “Çin-Afrika İlişkilerinin Geleceği” başlığı altında, Çin’in yanı sıra, kıtada etkin olan diğer aktörlerin varlığının, bir ülke-bir kıta ilişkilerini etkileme potansiyeli vurgulanarak, Çin’in gelecekte daha rekabetçi bir ortamda Afrika politikasını sürdürmek zorunda kalacağı belirtilecek; “Sonuç” başlığı altında elde edilen veriler yorumlanarak, ilişkilerin geleceğine ilişkin öngörülerde bulunulacaktır.

Soğuk Savaş Başlangıcından Günümüze Çin-Afrika İlişkileri

Günümüzdeki Çin-Afrika ilişkilerinin anlaşılabilmesi, Soğuk Savaş başlangıcından günümüze, taraflar arasındaki ilişkilerin tarihsel arka planının ortaya konulmasını gerekli kılmaktadır. Çin’in Afrika’ya olan ilgisi, belirlenen dönemi kapsayan yaklaşık yetmiş yıllık süre içinde, Çin’de ve uluslararası sistemde meydana gelen değişikliklerden doğrudan etkilenmiştir.

1 David P. Currie (ed.), *Federalism and the New Nations of Africa*, (USA: The University of Chicago Press, 1964), s. Introductory Note.

2 Güney’in, Kuzey’le ilişkilerinde lehine olmayan ekonomik durumu düzeltmeye yönelik ortak çabalarına II. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan dekolonizasyon sürecinde tanık olundu. Birleşmiş Milletler, bu dönemde, Güney’in Kuzey karşısında dayanışma duygusu ile hareket ettiği önemli bir platform olarak dikkat çekti. Birleşmiş Milletlerin daimi organlarından Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (United Nations Conference on Trade and Development-UNCTAD) ilk toplantısını 1964’de yaptı. Güney’i temsil eden 77’ler Grubu’nun UNCTAD bünyesinde dayanışma motivasyonu ile bir araya gelmeleri, uluslararası ekonomik sistemin daha adil bir yapıya dönüştürülebileceğine dair beklentileri artırdı. İbrahim Arslan, ‘21. Yüzyılda Afrika-Avrupa Birliği İlişkileri: İki Birlik Tek Vizyon’, *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Cilt 23, Sayı: 1, 109-135, 2015, s. 110.

Yirminci yüzyılın ilk yarısında, Afrika'nın büyük bir bölümü, sömürgeci devletlerin egemenliği altındaydı. Çin'in bu dönemde kıta ile olan ilişkisi, 1941'de yürürlüğe giren Dostluk Antlaşması imzaladığı Liberya'nın yanı sıra, Güney Afrika ve 1942'de diplomatik ilişki kurduğu yarı bağımsız Mısır ile sınırlıydı.³ Çin; II. Dünya Savaşı sonrasında oluşan uluslararası sistemde, Batılı güçlerin diplomatik izolasyonundan kurtulmak için, 1950'lerin başında kıtaya nüfuz etmeye başladı.

1960'lardan itibaren uluslararası ortamda, Doğu ve Batı blokları arasında yeni bir hareket ve devletler gruplaşması ortaya çıktı. Bu hareketin başlangıç noktasını, 1955 Nisan'ında Endonezya'da toplanan Bandung Konferansı teşkil etmektedir. Bu konferans Asya-Afrika Konferansı adını alsa da, konferansa katılan 29 ülkeden sadece 6 Afrika ülkesi; Mısır, Habeşistan, Gana, Liberya, Libya ve Sudan bağımsız ülkelerdi. Konferansın amacı; yeni bağımsızlıklarını kazanan Afrika ve Asya ülkelerinin, dönemin iki süper gücü olan ABD ve Sovyetler Birliği'ne karşı varlıklarını korumak, aralarında birlik ve dayanışmayı sağlamaktı. Bu hareket daha sonra Bağlantısızlık (Non-Alignment) akımını ortaya çıkardı. 1955 Bandung Konferansı ile Bağlantısızların ilk toplantısı olarak kabul edilen 1961 Belgrad toplantısı arasında ve hemen sonrasında Afrika'da çok önemli gelişmelere tanık olundu. 1963'de Afrika Birliği Teşkilatı (Organization of African Unity)⁴ kurulduğunda kıtada bağımsızlığını kazanan devlet sayısı 31'e yükselmmişti. Çoğu yeni bağımsız olan bağlantısız devletler, dönemin süper güçlerine karşı tek başlarına karşı koyamayacaklarının bilinci ve bunlardan birine bağlanmanın, sömürgecilikten kurtuldukları bir ortamda, yeni bir tür sömürgeciliğe boyun eğmek anlamına geleceği öngörüsüyle kapasitelerini birleştirerek, yeni bir topluluk içinde ayrı bir istikamette politika oluşturmanın daha akılcı olacağını düşündüler.⁵ Çin'in -çelişkili bir biçimde de olsa- Bağlantısızlık hareketine üye olmasının, Afrika ile olan ilişkilerinin gelişmesine kolaylık sağladığını belirtmek, yanıltıcı olmayacaktır.

Çin-Afrika ilişkilerinin tarihsel geçmişi, bu ilişkilerin özellikle Afrika'nın sömürgecilikten kurtulduğu başlangıç safhasında, Yapılandırmacı Teori (social constructivism) ile açıklanabileceğini göstermektedir. Sistemik bir teori olan Yapılandırmacı Teori, devletleri uluslararası sistemin temel aktörleri olarak görmesine karşın uluslararası sistemdeki önemli yapıların intersübjektif olduğunu ileri sürmekte ve devletlerin kimlik ve çıkarlarının bu sosyal yapılar tarafından oluşturulduğunu iddia etmektedir.⁶ Devletlerin çıkarları, yapının devletlere dışarıdan empoze ettiği bir durum değil, devletlerin etkileşim sonucu tanımladıkları veya yapılandırdıkları yeni kimliklerin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.⁷ Sosyal yapı sadece maddi kapasite-

3 Paul Tiyambe Zeleza, 'The Africa-China relationship: challenges and opportunities', Canadian Journal of African Studies / Revue canadienne des études africaines, 48:1, 145-169, 2014, s.146.

4 'Organization of African Unity (OAU)', South African History Online (SAHO), <http://www.sahistory.org.za/topic/organisation-african-unity-oau> (Erişim Tarihi: 5 Kasım 2017)

5 Fahir Armaoğlu, 20 Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980, (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1983), s.624-632.

6 Alexander Wendt, 'Collective Identity Formation and the International State', American Political Science Review, Cilt:88, No:2, 1994, s.385.

7 Yücel Bozdağlıoğlu, 'Yapılandırmacı Yaklaşım (Konstruktizm)', içinde Haydar Çakmak, (ed.) Uluslararası İlişkiler, (Ankara: Platin, 2007), s. 149-150.

den değil, aynı zamanda, sosyal ilişkilerden oluşmaktadır. Sosyal yapının öğeleri paylaşılan bilgi, maddi kaynaklar ve uygulamalardır.⁸ Paylaşılan bilgi ve beklentiler, aktörlerin ilişkilerinin çatışmacı mı yoksa işbirlikçi mi olacağını belirlemektedir. İkinci öge olan maddi kaynaklar ise sosyaldır; devletler düşman olarak algıladıkları devletlere karşı farklı, dost olarak gördüklerine karşı farklı davranmaktadırlar.⁹ Sosyal uygulamalar, hem aktörleri hem de sosyal yapıyı yaratmaktadır.¹⁰ Çin ve çoğu bağımsızlığını yeni kazanan Afrika ülkeleri, 1955'den itibaren uluslararası sistemde ortaya çıkan Bağlantısızlık hareketi kapsamında, Yapılandırmacı Teorinin öngördüğü biçimde, karşılıklı dayanışma duygusuyla geliştirdikleri yakın ilişkileri süreç içinde derinleştirdiler.

Soğuk Savaş'ın başlangıcından günümüze kadar olan dönemde, Çin-Afrika ilişkileri üç aşamadan geçti. İlk aşama, 1950'lerden 1970'lerin ortalarına kadar süren kıtaya giriş dönemi; ikincisi, 1970'lerin ortaları ile 1990'ların sonu arasındaki yeniden yapılandırma dönemi; üçüncüsü ise, 2000 yılından bu yana konsolidasyon dönemi olarak tanımlanabilir.¹¹ İlk dönemde, Çin ve bağımsız Afrika ülkeleri, ulusal kimliklerini güçlendirmeye ve çıkarlarını yeniden belirlemeye yoğunlaştılar. İkinci dönemde ekonomiler önemli reformlara tabi tutuldu; bu süreçte ekonomilerin patlayıcı gücü ve karşılıklı angajmanların artmasıyla üçüncü aşamaya geçildi.

1950'lerden itibaren Çin-Afrika ilişkileri; bağımsızlık mücadelelerinden kaynaklanan çatışmalar, Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği arasındaki Soğuk Savaş ve Afro-Asya dayanışmasının önemli kilometre taşlarından olan 1955 Bandung konferansı çerçevesinde şekillendi. Bu dönemde "anti-emperyalizm", Çin ve Afrika arasında başlayan ilişkilerin ideolojik söylemi olurken, Afrika; genel olarak, Çin için, ABD ve Avrupalı güçlerin yanı sıra Sovyetler Birliği ile ideolojik yarış alanı olarak görülüyordu.¹² Çin, bu mücadeleyi ve Tayvan ile çekişmesini sürdürürebilmek için yeni bağımsız Afrika ülkelerini harekete geçirirken; Afrika ülkeleri de kıtadaki sömürgeciliği sona erdirmeye yönelik mücadelelerinde Çin'in sağladığı desteğe çok değer verdi.¹³ İlişkilerin ilk dönemini oluşturan 1950-1970'li yılların ortası arasındaki sürede Pekin, Tanzanya ve Zambiya'yı birbirine bağlayan 1860 kilometrelik demiryolunun¹⁴ yanı sıra, Mao'nun anti-emperyalist mücadelesini destekleyen birçok Afrika ülkesinde stadyumlar inşa etti. Bu çabalar sonucunda, Afrika ülkelerinin desteği ile BM Genel Kurulu'nda 25.10.1971'de alınan bir kararla, Çin Halk Cumhuriyeti, Çin'in tek yasal temsilcisi olarak Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesinden

8 Yücel Bozdağlıoğlu, *Turkish Foreign Policy and Turkish Identity, A Constructive Approach*, (New York & London: Routledge, 2003), s.17.

9 Yücel Bozdağlıoğlu, *Yapılandırmacı Yaklaşım (Konstruktizm)...*, s.150-151.

10 Alexander Wendt, 'Constructing International Politics', *International Security*, Cilt:20, Yaz 1995, s.74.

11 Paul Tiyambe Zeleza, a.g.e., s.147.

12 Motolani Agbebi, Petri Virtanen, 'Dependency Theory-A Conceptual Lens to Understand China's Presence in Africa', *Forum for Development Studies*, Routledge, 31 January 2017, s. 9.

13 Paul Tiyambe Zeleza, a.g.e., s.147.

14 Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, 'China's Assistance in the Construction of the Tanzania-Zambia Railway', http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/ziliao_665539/3602_665543/3604_665547/t18009.shtml (Erişim Tarihi: 3 Kasım 2017)

biri oldu.¹⁵ Bu gelişme, Çin dış politikasında bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir.

Çin-Afrika ilişkilerinin ikinci döneminde pazar odaklı ekonomik reform başlatan Pekin'le, ekonomik olarak durgunlaşan Afrika arasındaki ilişkiler sınırlı düzeyde kaldı. Ancak, 1989'da göstericilere karşı Tiananmen meydanında izlediği sert tutumdan dolayı¹⁶ Batı'nın yaptırımlarına maruz kalan Çin, dış politikada önceliğini yeniden gözden geçirmek zorunda kaldı. Tayvan ile diplomatik tanınmaya yönelik giriştiği mücadele, bu dönemde Çin'in Afrika'ya ilgisini artıran bir başka önemli gerekçeydi. Çin ekonomisi 1979'dan itibaren dikkat çeken oranlarla büyümeye başladı. IMF verilerine göre 1979-2015 yılları arasındaki 36 yıllık sürede, Çin'in Gayri Safi Yurtiçi Hasılasının yıllık büyüme oranı 1981, 1989 ve 2015 yılları dışında %7'nin üzerindedir; 2007'de Çin Gayri Safi Yurtiçi Hasılasının büyüme oranı %14,2 olarak gerçekleşmiştir.¹⁷

Başkan Zhou Enlai'nin 13 Aralık 1963-5 Şubat 1964 tarihleri arasında kıtadaki on ülkeye yapmış olduğu tarihi ziyaret, bir ülke-bir kıta arasındaki kapsamlı ilişkilerin başlangıcının ilk işareti olarak kabul edilebilir. Zhou En Lai bu ziyarette ilişkilerde uygulanacak temel esasları "Barış içinde birlikte var olmanın beş prensibi" başlığı altında açıkladı. Bunlar:¹⁸

- Barış, tarafsızlık ve bağlantısızlık;
- Afrika birliği ve dayanışması;
- Anlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesi;
- Afrika'nın egemenliğine saygı ve

-Afrika'nın içişlerine karışmamaya saygı, olarak belirlendi. Bu prensipler, Çin'in kıtada süregelen devrimci hareketleri desteklemesi ve bazı hükümetlerin devrilmesinde etkili olması nedeniyle 1960'ların ikinci yarısında tam olarak uygulanamadı. Bu dönemde Çin için en önemli konu, ülkenin iç ve dış ilişkilerini derinden etkileyen ve 1960'lardan 1970'lerin ortalarına kadar süren Kültür Devrimi'di.¹⁹

15 Xue Lei, 'China as a Permanent Member of the United Nations Security Council', International Policy Analysis, Friedrich Ebert Stiftung, April 2014, s. 3, <http://library.fes.de/pdf-files/iez/10740.pdf> (Erişim Tarihi: 3 Kasım 2017)

16 Çin'de 1989 baharında yaşanan olaylarda göstericiler, daha demokratik bir yönetim ve çok partili sistem, liberal ekonominin Çin pazarına getirdiği eşitsizliğin ortadan kaldırılması, yolsuzlukla mücadele ve parti içerisindeki akraba ve yakınları kayırma durumuna son verilmesini içeren taleplerde bulunmuşlar, Çin yönetimi ise göstericilere karşı Tiananmen meydanında sert müdahalede bulunmuştu. Çin yönetimi müdahaleler esnasında 200-300 öğrencinin yaşamını yitirdiğini açıklamasına rağmen Kızılhaç bu rakamın 3000'e yakın olduğunu belirtti. 'Tiananmen Meydanı olaylarının üzerinden 23 yıl geçti.' Hürriyet Planet, 5 Haziran 2012, <http://www.hurriyet.com.tr/tiananmen-meydanı-olaylarının-uzerinden-23-yil-gecti-20696335> (Erişim Tarihi: 3 Kasım 2017); 'Tianamen olayları Çin'de neleri değiştirdi?', euronews, 30 Mayıs 2014, <http://tr.euronews.com/2014/05/30/tiananmen-olaylari-cin-de-neleri-degistirdi> (Erişim Tarihi: 3 Kasım 2017)

17 Wayne M. Morrison, 'China's Economic Rise: History, Trends, Challenges, and Implications for the United States', Congressional Research Service, Eylül 2017, s.6. <https://fas.org/sgp/crs/row/RL33534.pdf> (Erişim Tarihi: 4 Kasım 2017)

18 Paul Tiyambe Zeleza, a.g.e., s.147.

19 Kültür Devrimi: Mao Zedong önderliğindeki Çin Komünist Partisi'nin, 1966-1976 yılları

Çin'in bu dönemdeki ideolojik yaklaşımı, Çin-Afrika ilişkilerini olumsuz etkiledi. Gana, Orta Afrika Cumhuriyeti ve Benin'de 1966'da gerçekleştirilen hükümet darbe-lerinin ardından, Çin Halk Cumhuriyeti (PRC) büyükelçilik personelinin bu üç ül- keden sınır dışı edilmesi,²⁰ Gana devlet başkanı Kwame Nkrumah'ın 1966'da Pekin'i ziyareti esnasında yönetimden uzaklaştırılması,²¹ Çin-Afrika ilişkilerinde gerginliğe yol açtı.

Çin başkanı Mao Zedong'un 1976'da ölümünden iki yıl sonra, ülkede Kültür Devrimi'nin aşırılıkları kınandı ve Deng Xiaoping'in önderliğinde önemli ekonomik reformlara başlandı. Bu bağlamda, tarım 1980'lerin başında kolektiflikten çıkarıldı, bu gelişmeyi 1980'lerin sonundan itibaren sanayinin özelleştirilmesi izledi. Ekono- mik büyüme ile artan doğal kaynak ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak, doğal kaynak zengini ülkelerle siyasi ve ticari ilişkilerini geliştirmeye öncelik veren Çin, ihtiyaç duyduğu birçok doğal kaynağa sahip Afrika'yı yeniden keşfetti ve böylece ilişkilerin üçüncü dönemi başlamış oldu.

Başkan Zhao Ziyang'ın 1982'nin sonu-1983'ün başında Afrika'ya ziyaretinden itibaren ilişkilerin odağı siyasetten ekonomiye, ideolojiden pragmatizme dönüştü. Ziyang eşitlik; karşılıklı fayda, pratik ekonomik sonuçların elde edilmesi; çok yönlü ilişkilerin geliştirilmesi ile tamamlayıcı büyüme ve kalkınmanın teşvik edilmesini vurgulayarak, bu süreçte uygulanacak "Çin-Afrika ekonomik ve teknik işbirliğinin dört prensibini"²² açıkladı.

1990'lı yılların başında Çin-Afrika ilişkilerini etkileyen, birbiriyle ilintili önemli gelişmeler yaşandı.²³ Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte her iki blokun kıtaya yönelik baskıcı politikaları azaldı ve Afrika kendisini yıpratıcı çatışmalardan kısmen kurtuldu. Bu süreçte Afrika genelinde demokratikleşme mücadelelerinin yoğunluk kazandığı ve ekonominin canlanmaya başladığı görülüyordu. Demokratikleşme rüzgârları Afrika'nın yanı sıra, Asya-Pasifik bölgesini de etkiledi. Çin'in, Haziran 1989'da Tiananmen meydanındaki göstericileri güç kullanarak bastırması Batılıların tepki göstermesine neden oldu. Bu süreçte, Çin için istenmeyen bir başka gelişme, demokratik olarak gelişen Tayvan'ın, Afrika genelinde diplomatik etkisini artırma çabasıydı. 1990'lı ve 2000'li yıllarda birçok Afrika ülkesinin Tayvan'ı tanıması ve

arasında Çin'deki uygulamalarından oluşmaktadır. Mao, Sovyetlerde yaşananlardan etkilenecek devrime sadakatin güçlendirilmesi gerektiği, aksi takdirde gelecekte kendisinin tarihteki yerinin sarsılabileceği endişesiyle ülkede bir program başlattı. Bu kapsamda dört hedef belirlendi. Bunlar, göreve gelecek liderlerin Mao ile aynı düşüncede olmalarının sağlanması; Çin Komünist Partisi'nin yeniden düzenlenmesi; Çin gençliğine bir devrim tecrübesi yaşatılması; eğitim, sağlık ve kültür alanlarında yeni politikaların uygulanmasıdır. Bu maksatla ülkenin kırsal kesim gençliğinden "Kızıl Muhafızlar" olarak isimlendirilen gruplar teşkil edildi. Hareket çok çabuk ivme kazandı, ülkedeki kargaşa ortamında özellikle yaşlılar ve aydınlar şiddete maruz kaldı. Encyclopedia Britannica, 'Cultural Revolution', last updated: 28 Eylül 2017, <https://www.britannica.com/event/Cultural-Revolution#toc146249main>, (Erişim Tarihi: 5 Kasım 2017)

20 Paul Tiyambe Zeleza, a.g.e., s.147.

21 'Faces of Africa 12/08/2014 Kwame Nkrumah: a story of vision and tragedy', CCTV.com, 12 Ağustos 2014, <http://english.cntv.cn/2014/12/08/VIDE1417983721488639.shtml> (Erişim Tarihi: 4 Kasım 2017)

22 Paul Tiyambe Zeleza, a.g.e., s.148.

23 A.g.e., s.148-149.

Çin'in Batılılar tarafından diplomatik yalnızlığa itilmesi, bu ülkenin, Afrika politikasına öncelik vermesini zorunlu kıldı.

Afrikalıların hafızasında son derece olumsuz etkiler bırakan Batılı ülkelerin kıtadaki sömürgeci geçmişleri, günümüzde kıtadaki halkların, Batılılara karşı ön yargı ile yaklaşmalarının en önemli nedenlerindedir. Bu durum, kıtada sömürge geçmişi olmayan Çin'e avantaj sağlamaktadır. Bunun farkında olan Çin, sömürgecilerin saldırganlığını hatırlatırken, kıtanın geleneksel dostunun Çin olduğu temasını da sürekli gündemde tutmaktadır. Batılılar ile Çin'in Afrika'daki uygulamalarındaki farklılıklar, Afrikalıların Çin'i tercih etmelerinin bir başka nedenidir. Batılılar, Afrika'daki ortaklarına belirli siyasi ve etik koşullara uymaları için baskı yaparken, Çin, yatırım yaptığı ülkelerde "içişlerine karışmama" politikası izlemektedir. Pekin, üstlenilen projelerle ilgili sözleşmeleri imzalamadan önce muhataplarına hiçbir koşul ileri sürmemektedir. Bu durum Afrikalı liderler için hareket serbestisi sağlamaktadır. Çin, Afrika'da izlediği altyapıya yatırım politikası ile de Batılı ülkelere farklılaşmaktadır. Afrika'daki altyapı finansman açığını dikkate alan Çin, özellikle Afrika'nın altyapısını geliştirmeye yönelik yatırımlara öncelik vermektedir.

2000'li yıllardan itibaren Afrika kıtasına ilgisinin arttığı görülen Çin, kıta ile ekonomik ve siyasi ilişkilerini geliştirmek için, 2000'de, Çin-Afrika İşbirliği Forumu'nu (Forum on China-Africa Cooperation-FOCAC) kurdu.²⁴ FOCAC, Çin ile ilişkileri olan Afrika ülkelerini bir araya getiren kurumsal bir mekanizmadır. İlk FOCAC konferansı, Ekim 2000'de, Çin Başkanı ve Başbakanı, dört Afrika devlet başkanı ve Afrika Birliği Örgütü Genel Sekreterinin yanı sıra Çin'den ve 44 Afrika ülkesinden 80'den fazla bakan ile çok sayıda bölgesel ve uluslararası kuruluşun temsilcilerinin, Afrikalı ve Çinli iş adamlarının katılımıyla Pekin'de düzenlendi. İkinci FOCAC konferansı, 15-16 Aralık 2003'de Addis Ababa'da gerçekleştirildi. Bu konferansa Çin Başbakanı, 6 Afrikalı devlet başkanı, üç başkan yardımcısı, Afrika Birliği Örgütü'nün halefi olan Afrika Birliği (African Union-AU)²⁵ ve BM Genel Sekreteri ile Çin ve 44 Afrika ülkesinden 70'den fazla bakan katılım sağladı.²⁶ Pekin zirvesi ve FOCAC'ın üçüncü bakanlar konferansı 4-5 Kasım 2006'da düzenlendi. Bu konferansa 48 Afrika ülkesinin liderleri katıldı.²⁷ Dördüncü FOCAC toplantısı Kasım 2009'da, Mısır'da Sharm el-Sheikh'de düzenlendi, Çin Başbakanı ve 49 Afrika ülkesinden hükümet veya devlet başkanları toplantıya katılım sağladı. Çin Dışişleri ve Ekonomi bakanları ile 50 Afrika ülkesi ve AU Komisyonu başkanının katılım sağladığı beşinci FOCAC toplantısı ise 2012'de Pekin'de düzenlendi. 3-5 Aralık 2015'de Johannesburg'da gerçekleştirilen altıncı FOCAC toplantısında Çin-Afrika İşbirliği Johannesburg Eylem Planı (2016-2018) kabul edildi.

24 FOCAC, 'FOCAC ABC', 9 Nisan 2013, <http://www.focac.org/eng/lttda/lttj/t933522.htm>, (Erişim Tarihi: 5 Kasım 2017)

25 African Union, 'AU in a Nutshell', <https://au.int/en/au-nutshell>, (Erişim Tarihi: 5 Kasım 2017)

26 FOCAC, 'The Second Ministerial Conference of FOCAC', <http://www.focac.org/eng/lttda/dejbjzjhy/CI22009/t157581.htm> (Erişim Tarihi: 4 Kasım 2017)

27 FOCAC, 'Declaration of the Beijing Summit Of the Forum on China-Africa Cooperation', 5 Kasım 2006, <http://www.focac.org/eng/lttda/dscbjzjhy/DOC32009/t606841.htm> (Erişim Tarihi: 4 Kasım 2017)

Her FOCAC konferansının sonunda önemli deklarasyonlar yayımlandı ve ilişkileri derinleştirmek için yeni önlemler alındı. İkinci FOCAC toplantısından sonra, Addis Ababa Eylem Planı kabul edildi. Bu plana göre Çin, kıtadaki tarım ve altyapının geliştirilmesini, Afrika'nın az gelişmiş bazı ülkelerinin mallarına sıfır gümrük uygulayarak ticaret dengesini genişletmeyi ve her iki yönde yatırımları teşvik etmeyi taahhüt etti.²⁸ Üçüncü FOCAC toplantısı ile Çin Afrika'ya 5 milyar dolarlık kredi sağladı. Bu kredi ile Çin-Afrika Kalkınma Fonu'nun oluşturulması öngörüldü. Çin ayrıca bu toplantıda 31 Afrika ülkesinin 1,3 milyar dolar borcunun silinmesini; 30 hastane kurulmasını; 30 sıtma önleme merkezinin, 10 tarım pilot merkezinin, 100 okulun açılmasını ve Çin'de okuyan Afrikalı öğrencilerin sayısının iki katına- 4000'e çıkarılmasını önerdi.²⁹ Dördüncü FOCAC toplantısında Çin'in 10 milyar dolarlık düşük maliyetli kredi sağlayacağı açıklandı. Küçük ve orta ölçekli Afrikalı işletmeler için 1 milyar dolarlık özel bir kredi açılması; bilimsel ve teknolojik amaçlı 100 ortak proje üstlenilmesi; 3000 doktor ve hemşirenin yanı sıra, diğer alanlarda 20.000 profesyonelin eğitilmesi; Çin Hükümeti bursu sayısının 2012'de 5500'e çıkarılması, dördüncü FOCAC toplantısının somut sonuçları arasında yer aldı.³⁰ Çin, beşinci FOCAC konferansında Afrika ülkelerine altyapı, tarım, üretim, küçük ve orta boy işletmelerin geliştirilmesi için 20 milyar dolarlık kredi açtı. Çin ayrıca, "Afrikalı Yeternek Programı" kapsamında, çeşitli sektörlerde 30.000 personel yetiştirmeyi üstlendi, Afrika ülkelerinde kültürel ve mesleki beceri eğitim merkezleri açarak bu merkezler için 18.000 kontenjanı içeren hükümet bursu sundu.³¹ Aralık 2015'de, Johannesburg-Güney Afrika'da gerçekleştirilen zirveye Çin ve 50 Afrika ülkesi katılım sağladı. Pekin zirvesinden sonra, zirve olarak adlandırılan ilk kapsamlı organizasyon olan Johannesburg zirvesinde, her alanda dostça işbirliğinin geliştirilmesi konusunda mutabakat sağlayan taraflar, "Çin-Afrika Birlikte Gelişiyor: Ortak Kalkınma İçin Kazan-Kazan İşbirliği" başlıklı Eylem Planı'nı, gelecek üç yıla yönelik olarak kabul ettiler.³² Eylem Planı, politik, ekonomik, sosyal kalkınma, kültür, güvenlik ve uluslararası alanda işbirliğini kapsamaktadır. Taraflar ayrıca Johannesburg'da, FOCAC mekanizmasının öngördüğü 7. Bakanlar toplantısının 2018'de Pekin'de düzenlenmesine karar verdiler. Zirvenin yanı sıra, Güney Afrika Ticaret ve Sanayi Bakanlığının ev sahipliğinde 3 Aralık'ta gerçekleştirilen İş Forumu, 2009 yılından bu yana Afrika'nın en büyük ticari ortağı olan Çin'in kıtadaki mevcut konumunu daha da güçlendirecek anlaşmaların imzalanmasıyla sona erdi. Güney Afrika Ticaret ve Sanayi Bakanı, forum süresince toplam değeri 16,5 milyar dolara ulaşan 25 anlaşma imzalandığını duyurdu.³³

28 FOCAC, 'Forum on China-Africa Cooperation-Addis Ababa Action Plan Article 4', Aralık 2003, <http://www.focac.org/eng/wjjh/hywj/t157710.htm> (Erişim Tarihi: 4 Kasım 2017)

29 Paul Tiyambe Zeleza, a.g.e., s.150.

30 FOCAC, 'Forum on China-Africa Cooperation Sharm ElSheikh Action Plan (2010-2012)', 12 Kasım 2009. <http://www.focac.org/eng/ltada/dsjbjzjhy/hywj/t626387.htm> (Erişim tarihi: 4 Kasım 2017)

31 Paul Tiyambe Zeleza, a.g.e., s.150.

32 FOCAC, 'The Forum on China-Africa Cooperation Johannesburg Action Plan (2016-2018)', 25 Aralık 2015, http://www.focac.org/eng/ltada/dwjbzjhys_1/hywj/t1327961.htm (Erişim Tarihi: 3 Kasım 2017)

33 Ufuk Tepebaş, 'Johannesburg Zirvesi ve 6. Çin-Afrika İşbirliği Forumu', TASAM, 7 Aralık 2015, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/23637/johannesburg_zirvesi_ve_6_cin_-_afrika_isbirligi_

2003-2017 yılları arasında Çin yatırımlarının yoğunlaştığı ülkeler sırasıyla Mısır, Nijerya, Cezayir, Güney Afrika, Mozambik, Etiyopya, Angola, Nijer, Zambiya ve Fas'tır. İlk sırada yer alan Mısır'a yapılan yatırımın tutarı 24 milyar dolar, listenin son sırasındaki Fas'a yapılan yatırımın tutarı ise yaklaşık 3 milyar dolardır.³⁴ Çin'in Afrika'daki doğrudan yatırımlarının sektörel dağılımında ilk sırada yer alan madencilik (%28), inşaat ve alt yapı (%27), imalat (%13), finans (%10), bilimsel araştırma ve teknoloji (%4) ve diğer sektörler (%18) takip etmektedir. Çin-Afrika ticaret hacmi 2000'de 10 milyar dolar olarak gerçekleşmesine rağmen, bu rakam, 2014 itibarıyla 220 milyar dolara yükseldi. Çin, doğal kaynak ihtiyacını karşılamaya öncelik verdiği Afrika ile ticareti bağlamında Angola, Nijerya ve Sudan'dan petrol, Zambiya ve Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nden bakır, Namibya'dan uranyum alımına yönelmektedir.³⁵ Çin, 2016 yılı itibarıyla 116,2 milyar dolar değerinde ham petrol ithaliyle dünyada en fazla petrol ithal eden ülke konumundadır. Çin'in en fazla petrol ithal ettiği 15 ülke arasındaki Afrika ülkeleri ise sırasıyla Angola (13,8 milyar dolar), Kongo (2,1 milyar dolar) ve Sudan'dır (1,8 milyar dolar). Çin, bu ülkelerden yaklaşık 17,7 milyar dolar değerinde ham petrol ithal etmesine karşın, aynı dönemde ABD'nin en fazla petrol ithal ettiği Afrika ülkeleri Nijerya, Angola ve Cezayir'den toplam ithalatı yaklaşık olarak 7,3 milyar dolar olarak gerçekleştirmiştir.³⁶

Çin-Afrika arasında üst düzeyde ziyaretlerin yoğunluğu, Çin'in Afrika politikasına verdiği önemin bir göstergesi olarak dikkat çekmektedir. Bu bağlamda Çin Dışişleri Bakanı tarafından kıtaya yapılan yıllık ziyaretler Çin diplomasisinin bir özelliği haline geldi. Çin yetkililerinin Afrika'ya yaptığı ziyaretler, Tablo'da görülmektedir. Çin Devlet Başkanları 1990-2012 döneminde Kenya, Mali, Fas, Namibya, Güney Afrika ve Nijerya'ya 2'şer kez ziyaret gerçekleştirdiler. Çin başkanları aynı dönemde Mısır'ı 3 kez ziyaret ederken, Çin bakanları Mısır'ın yanı sıra Güney Afrika'yı 26'şar kez ziyaret etti. Mısır, genel toplamda en fazla ziyaret edilen ülke olarak öne çıkmaktadır.³⁷

forumu (Erişim Tarihi: 3.11.2017)

34 David Pilling, 'Chinese investment in Africa: Beijing's testing ground', Financial Times, 13 Haziran 2017, <https://www.ft.com/content/0f534aa4-4549-11e7-8519-9f94ee97d996> (Erişim Tarihi: 4 Kasım 2017)

35 A.g.e.

36 Danial Workman, 'Crude Oil Imports by Country', World's Top Exports, 29 Mayıs 2017, <http://www.worldstopexports.com/crude-oil-imports-by-country/> (Erişim Tarihi: 4 Kasım 2017)

37 Faqin Lin, Wenshou Yan, Xiaosong Wang, 'The impact of Africa-China's diplomatic visits on bilateral trade', Scottish Journal of Political economy, Volume 64, Issue 3, July 2017, 310-326. <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/sjpe.12128/full> (Erişim Tarihi: 5 Kasım 2017)

Tablo 1: Çin Yetkililerinin Afrika'ya Ziyaretleri

Dönem	Devlet Başkanı	Başbakan	Bakan	Toplam
1990-1995	1	-	27	28
1996-2000	7	6	83	96
2001-2005	6	5	104	115
2006-2012	16	9	292	317
1990-2012	30	20	506	556

Kaynak: Faqin Lin, Wenshou Yan, Xiaosong Wang. (2017). 'The impact of Africa-China's diplomatic visits on bilateral trade', Scottish Journal of Political economy, Volume 64, Issue 3: 5.

Afrikalıların Çin Algısı

Günümüze kadar genel olarak üç aşamadan geçtiği ifade edilebilecek Çin-Afrika ilişkilerinin; ekonomik, siyasi, kültürel, sosyal ve stratejik boyutlarının olduğu; küresel ekonomi politikte önemli değişikliklere tanık olunan bir ortamda geliştiği ve kıtada sömürge geçmişi olmayan, küresel ölçekte yükselmekte olan bir güç ile Afrika kıtasındaki mevcut 55 ülke arasında gerçekleştiği belirtilmelidir. Ancak, Afrika coğrafyasının büyüklüğü ve kıtadaki ülkelerin gelişmişlik düzeylerindeki farklılık, Çin-Afrika ilişkileri hakkında genel kabul gören bir yaklaşımın ortaya konulmasını güçleştirmektedir.

Çinlilerin yanı sıra bazı Afrikalılar tarafından da gündeme getirilen başlıca endişe, Çin-Afrika ilişkilerinin Batı tarafından olumsuz görülmesidir. Bu endişeyi paylaşanlara göre Çin, Batı açısından, Afrika için bir tehdit olarak görülmektedir. Buna ilişkin olarak Güney Afrika'nın önceki cumhurbaşkanlarından Thabo Mbeki, Batı'nın Çin fobisi olduğunu iddia etmekte,³⁸ Çin ile ilişkilere değinen Senegal Devlet Başkanı Macky Sall ise, Çin ile Senegal arasındaki ilişkide, doğal kaynakların sömürüldüğünün iddia edilemeyeceğini ileri sürerek, Çin ile Afrika arasındaki işbirliğinin karşılıklı yarar sağladığına dikkat çekmektedir.³⁹ Zimbabwe Devlet Başkanı Robert Mugabe de benzer biçimde, 2000'li yıllardan günümüze kadar geçen süredeki Çin-Afrika ilişkilerini övmektedir.⁴⁰ Çin-Afrika ilişkileri ile ilgili Batı kaynaklı eleştirilerin dayanaktan yoksun olduğunu ileri süren görüşlere göre, Çin'in Afrika'daki varlığı hakkındaki medya raporları genellikle hatalı ve taraflıdır.

Çin'in Afrika'daki ekonomik, politik ve sosyal etkisinden şüphe duyanlar, Çin yatırımlarının kıtada herhangi bir istihdam yaratmadığı üzerinde durmaktadır. Bu görüşte olanlar, Çin ürünlerinin kalitesi hakkındaki yaygın kanaatin olumlu olmadığını ifade etmekte ve bir örnek olarak Tanzanya'da, Çinlilerin, Afrika'yı

38 Courage Mlambo, Audrey Kushamba and More Blessing Simawu, 'China-Africa Relations: What Lies Beneath?' The Chinese Economy, 49: 4, 2016, 257-276, s. 269.

39 Embassy of the People's Republic of China in the Republic of South Africa, 'Senegalese president urges other partners to emulate Chinese plan for Africa', 17 Şubat 2014, <http://www.chinese-embassy.org.za/eng/znl/t1129306.htm> (Erişim Tarihi: 3.11.2017)

40 Courage Mlambo, Audrey Kushamba, More Blessing Simawu, a.g.e. s.269-270.

başka yerlerde kabul edilmeyecek emtia için test alanı olarak kullandıklarına dair bir kanaatin oluştuğunu vurgulamaktadırlar.⁴¹ Zimbabwe halkı, Zimbabwe emtia piyasasındaki düşük kaliteli Çin mallarını etiketlemek için “Zhing-Zhong” terimini kullanmaktadır. Yapılan bir araştırma, Zimbabweli kadınların, Çin ürünlerinin kullanım ömürlerinin Zimbabwe ürünlerinden daha kısa olduğunu belirttiklerini ortaya koymaktadır. Düşük kaliteli Çin ürünleri Güney Afrika’da da “Fong Kongs” olarak isimlendirilmektedir.⁴² Ayrıca, Çinlilerin tüketici dostu olmadıkları ve ürünlerinin çoğunun “garantisiz”, “geri ödeme yok” ve “geri dönüş yok” işaretlerini taşıdığı ifade edilmektedir. Bunların yanı sıra Güney Afrika’daki ucuz Çin ürünleri, Güney Afrika imalat sektörünün çöküş sebepleri arasında gösterilmektedir. Nijerya’da ise, durum bundan farklıdır. 2010’da yapılan bir kamuoyu yoklamasına göre Nijeryalıların yüzde 75’i Çin hakkında olumlu görüşe sahiptir ve Çin’i düşman değil partner olarak görmektedirler. Buna karşılık Güney Afrika Etik Enstitüsü’nün yaptığı bir çalışmada, Çinliler, Afrikalılar tarafından olumsuz olarak algılanmaktadır. Çalışma, Afrika’daki Çin ürün ve hizmetlerinin yüzde 55,9’unun kalite açısından yetersiz, yüzde 22,7’sinin ise yeterli olduğunu ortaya koymaktadır. Afrika’daki Çinlilerin ticari itibar açısından yüzde 43’ü olumsuz, yüzde 35,4’ü olumlu algılanmaktadır. İlave olarak, Afrika’daki Çin yatırımları ile ilgili çevresel, ekonomik, sosyal ve işyerleri konularında genel endişeler bulunmaktadır.⁴³ Çinli çokuluslu şirketler ile Çin devletinin iyi yönetim kurallarını görmezden geldiği iddia edilerek,⁴⁴ kıtadaki olumsuz ekolojik etkiler yaratabilecek Çin yatırımlarından komisyon alan Çinli ve Afrikalı elitler arasında yapılan bazı anlaşmalarda yolsuzluklar olduğuna işaret edilmektedir. Güney Afrika Etik Enstitüsü’nün 2014’de yayımladığı Güney Afrika, Nijerya ve Kenya’ya yönelik bir başka çalışmada da, benzer sonuçların elde edildiği görülmektedir. Bu çalışmaya göre, Afrikalıların, Çin’in Afrika’da yaptığı yatırımları benimsedikleri, kıtanın bu yatırımlardan yararlandığını kabul ettikleri; çevreye duyarlılık, sosyal sorumluluk ve ürün kalitesi konularında Çinlileri yeterli bulmadıkları; rüşvet ve yolsuzluğa karışmış olma ihtimallerinin yüksekliğinden ve Afrikalıların lehine olmayan istihdam politikalarından rahatsız oldukları sonucuna ulaşılmaktadır. Araştırmada, bulguların gerçeklere dayandığı belirtilirken medyada çıkan haberlerden kaynaklanan olumsuz propagandaların ulaşılan sonuçları etkilemiş olabileceği de ifade edilmektedir.⁴⁵

Çin’in BM Güvenlik Konseyi’nde Afrikalı ülkeleri ilgilendiren belirli kararlara verdiği destek, Güney-Güney dayanışmasını teşvik etmektedir. Bu bağlamda, Zim-

41 Kizito Makoye, ‘Tanzanian Traders Seek Rescue From Chinese’, Inter Press Service, 15 Ağustos 2013. <http://www.ipsnews.net/2013/08/tanzanian-traders-seek-rescue-from-chinese/> (Erişim Tarihi: 3.11.2017)

42 Manyeruke, C., ‘The impact of Chinese products on Zimbabwean women’, Eastern Africa Social Science Research Review, 22(2), 2008, 85–106.

43 Courage Mlambo, Audrey Kushamba, More Blessing Simawu, a.g.e. s.270.

44 Sam Moyo, ‘Perspectives on South-South relations: China’s presence in Africa’, Inter-Asia Cultural Studies, 17: 1, 2016, 58-67, s. 63.

45 GJ Rossouw, Sofie Geerts, Namhla Xinwa, ‘Africans’ Perception of Chinese Business in Africa: A Survey, Ethics Institute of South Africa, Ağustos 2014, s. 32. https://www.tei.org.za/phocadownloadpap/Research_Reports/AfricanPerceptionSurveyChineseBusinessWEBSITEVERSION.pdf (Erişim Tarihi: 4 Kasım 2017)

babwe bir örnek olarak gösterilmektedir. Çin, bir yandan Zimbabwe'ye ekonomisini canlandırması için mali destek sağlarken, diğer yandan da BM Güvenlik Konseyi'nin bu ülkeye uygulayacağı silah satışlarının durdurulmasına ilişkin yaptırımları, Rusya ile birlikte veto yetkisini kullanarak, engellemektedir.⁴⁶

Çin'in Afrika'daki varlığı yumuşak güç, yardım ve kültürel etkileşimler gibi çeşitli enstrümanlarla belirginleşmektedir. Çin'in yumuşak güç bağlamında öncelik verdiği Konfüçyüs enstitüleri, Afrika ile kültürel ilişkilerin geliştirilmesinde önemli görülmektedir. Halen Afrika'da 48 Konfüçyüs enstitüsü bulunmaktadır. Güney Afrika 5, Kenya 4 Konfüçyüs enstitüsü ile Afrika ülkeleri içinde en fazla Konfüçyüs enstitüsü bulunan ülkeler olarak öne çıkmaktadır. Bu rakamlara Enstitü olmamasına rağmen Konfüçyüs dershaneleri olan ülkeler dahil değildir.⁴⁷ İlave olarak Çin Dışişleri Bakanı Yang Jiechi'nin "Büyük dörtlü" olarak tanımladığı Xinhua Haber Ajansı (Xinhua News Agency), Çin Merkez Televizyonu (Central China Television-CCTV), Çin Uluslararası Radyosu (China Radio International- CRI) ve Çin Günlüğü (China Daily) Çin'in yumuşak güç unsurları olarak Afrika'daki etkinliğini artırmaktadır.⁴⁸ Bu tür kuruluşlar vasıtasıyla gerçekleştirilen kültür alışverişine rağmen kıtada Afrikalılar ile Çinliler arasında ırkçı bir gerginlik olduğu iddiaları da mevcuttur. Birçok ülkede sınırlı entegrasyonun olduğu ve Çinli toplulukların domine ettiği, sosyo-ekonomik olarak dışa kapalı yerleşim bölgelerinin varlığı ileri sürülmektedir.

Çin; Afrika'da, ticaret, yatırım ve politik ilişkiler düzleminde etkilidir, ancak gelinen noktada hegemonik bir sömüren güç görüntüsünden uzaktır. Afrika, özellikle ABD tarafından Afrika Komutanlığının oluşturulması⁴⁹ ve Afrika Barış ve Güvenlik Mimarisinin şekillendirilmesi/yönlendirilmesi bağlamında AB/Almanya tarafından militarize edilmesine rağmen⁵⁰ Çin, mimarinin uygulamalarına malzeme ve mali destek sağlayarak⁵¹ sınırlı ölçüde dahil olmaktadır.

Mevcut durumda Afrika; ucuz hammadde kaynağı olarak görülmekte, Çin'in imalat ürünleri için kârlı bir ihracat pazarı işlevi üstlenmekte ve bu ülkenin fazla sermayesi için bir çıkış noktası olarak kullanılmaktadır. Bir başka görüşe göre ise Çin, kalkınma ortağı olmaktan ziyade, büyüme ve küresel pazarlar için sürekli arayışta olan Afrika'nın sanayileşme ve rekabet gücünü tehdit eden bir rakip olarak de-

46 Daniel Nasaw, Mark Rice-Oxley, 'China and Russia veto Zimbabwe sanctions', the guardian, 11 Temmuz 2008, <https://www.theguardian.com/world/2008/jul/11/unitednations.zimbabwe>; (Erişim Tarihi: 5 Kasım 2017); Sam Moyo, a.g.e., s. 65.

47 Confucius Headquarters (Hanban), 'Confucius Institute/Classroom', 2014, http://english.hanban.org/node_10971.htm (Erişim Tarihi: 4 Kasım 2017)

48 Xialoling Zhang, Hermann Wasserman, Winston Mano, 'China's expanding influence in Africa: projection, perception and prospects in Southern African countries', *Communicatio*, 42:1, 1-22, 2016, s. 2.

49 'Africa Command (AFRICOM)', *GlobalSecurity.com*, <https://www.globalsecurity.org/military/agency/dod/africom.htm> (Erişim Tarihi: 5 Kasım 2017)

50 İbrahim Arslan, 'Soğuk Savaş Sonrasında Afrika'daki Çatışmaların Önlenmesi: Afrika Barış ve Güvenlik Mimarisi ve Darfur Krizi Örneği', (Basılmamış Doktora Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2014), s.135-179, 183.

51 Abutu Lawrence Okolo, 'China's Foreign Policy Shift in Africa: From Non-Interference to Preponderance', *International Journal of African Renaissance Studies-Multi-, Inter-and Transdisciplinarity*, 10:2, 32-47, 20 December 2015, s.44.

ğerlendirilmektedir.⁵² Görüldüğü üzere, Çin-Afrika ilişkilerine yönelik olarak genel kabul gören bir yaklaşım bulunmamaktadır. Çin, ekonomisi için gerekli olan doğal kaynakları satın almak isterken, Afrika da ekonomik büyüme bağlamında, Çin tarafından kıtada inşa edilen altyapıdan yararlanmaktadır.⁵³ Bu yönüyle Çin-Afrika ilişkilerinin “kazan-kazan” esasına uygun olarak sürdürüldüğü ifade edilebilir. Bu görüşte olanlara göre Pekin’in, ülkesinde istikrarın sürdürülebilmesi için yüz milyonlarca insanını yoksulluktan kurtarmaya devam etmesi gerekmektedir. Ülkedeki yoksul insan kitleleri ile sömürge hırsları peşinde koşmak anlamlı görünmemektedir.⁵⁴

Pekin’in, işçilerine müdahale etmemeyi esas alan politikaları bazı Afrika hükümetleri için tercih edilse de, bu politikalar, Afrika hükümetlerinin insan haklarını ve şeffaflığı geliştirme ve demokrasiye doğru ilerleme çabalarını zayıflattığı gerekçesiyle Batılılar tarafından eleştirilmektedir. Batılılara göre Çin hükümeti, yaygın yolsuzluk veya yoğun insan hakları ihlalleri ile suçlananlar da dâhil olmak üzere, madencilik ve sondaj yatırımlarını güvence altına alacak her hükümetle çalışabilmektedir. Batıların gündeme getirdiği bu eleştiriler, Afrikalıların Çin algısını olumsuz yönde etkilemektedir.

Çin-Afrika İlişkilerinin Geleceği

Kıtada 48 büyükelçiliği⁵⁵ olan Çin, Afrika politikası çerçevesinde diplomatik, kültürel ve finansal kaynaklarını birlikte harekete geçiren mekanizmaları süreç içinde oluşturdu. Bu bağlamda, Çin hükümeti, Çinli şirketlerin Afrika’daki girişimlerine teknik yardım sağlamak için Ekim 2000’de, Çin-Afrika İşbirliği Forumu’nu kurdu. İlave olarak, Çin-Afrika İş Konferansı,⁵⁶ Çin-Afrika İş Konseyi,⁵⁷ Çin-Afrika Kalkınma Fonu⁵⁸ ve Çin-Afrika İş ve Yatırım Forumu,⁵⁹ Çinli ve Afrikalı girişimciler arasındaki doğrudan işbirliğini ilerleten yapılar olarak dikkat çekmektedir. Örnek olarak Çin-Afrika İş Konferansı, ilk toplantısını gerçekleştirdiğinde Çin ve Afrika’dan 500’ün üzerinde girişimci toplantıya katılım sağladı. Çin-Afrika Yatırım Fonu, Çin’den ve Afrika’dan her yıl 400’ün üzerinde ekonomik alanda üst düzeyde karar alıcıyı bir araya getirebilmektedir.

52 Paul Tiyambe Zeleza, a.g.e, s.146.

53 Suisheng Zhao, ‘A Neo-Colonialist Predator or Development Partner? China’s engagement and rebalance in Africa’, Journal of Contemporary China, 2014, Vol. 23, No. 90, 1033-1052, s. 1043.

54 A.g.e.

55 Ministry of Foreign Affairs of the People’s Republic of China, ‘Chinese Embassies’, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zwjg_665342/2490_665344/2493_665350/default.shtml (Erişim Tarihi: 3 Kasım 2017)

56 China-Africa Business Conference, <http://www.fmprc.gov.cn/zflt/eng/gylt/dejbzhy/t157586.htm> (Erişim Tarihi: 4 Kasım 2017)

57 China-Africa Business Council, <http://en.cabc.org.cn/> (Erişim Tarihi: 4 Kasım 2017)

58 The China-Africa Development Fund, <http://www.cadfund.com/en/index.aspx> (Erişim Tarihi: 4 Kasım 2017)

59 China-Africa Investment Forum, <http://chinaafricanvestmentforum.com/en/#propos> (Erişim Tarihi: 5 Kasım 2017)

Çin ve Afrika arasındaki ilişkiler, Çin'in hızlı büyüme oranına bağlı olarak sürekli gelişen ve derinleşen özelliğinden dolayı karmaşıklaşmaktadır. Bu ilişkiler; çok boyutlu olarak hükümet-hükümet, halk-halk, sektör-sektör düzlemlerinde gerçekleşmektedir.⁶⁰ Küresel ve bölgesel ölçekte meydana gelen gelişmelerden etkilenen, yaklaşık 70 yıllık geçmişte her döneme özgü farklı özellikler taşıyan ilişkiler, genel olarak tarafların karşılıklı taleplerinin karşılanması nedeniyle, günümüze kadar sürdürüldü. Ancak, günümüzde Çin'in yanı sıra, ABD, AB, AB'den bağımsız politikalar izleyebilen AB üyesi Fransa ve Almanya, ilave olarak İngiltere, Rusya, Hindistan, Japonya, Brezilya ve Türkiye gibi ülkelerin kıtaya ilgilerinin artması, Çin'in, gelecekte Afrika'da rakipsiz olmayacağını göstermektedir. Çin, önümüzdeki süreçte, Afrika ile mevcut ilişkilerini geliştirmek için, kıtadaki diğer aktörlerin tutumunu izlemek ve buna göre politika geliştirmek durumundadır.

Afrika'da sömürge geçmişinin olmaması, kıtaya girişte ve ilişkilerin geliştirilmesinde Çin'e önemli avantaj sağlamıştır. "Güney-Güney işbirliği" anlayışını öne çıkaran Çin'in, günümüzde, Afrika'daki yeni bir emperyalist güç olarak algılanmaması için, daha fazla özen göstermesi gerekmektedir. Bu bağlamda özellikle Batılılar, Çin'i, Afrika'dan doğal kaynak ithal etmesinin karşılığında, mamul mallarını kıtada pazarlayan yeni sömürgeci güç olarak suçlamaktadırlar. Afrika'nın ihracatı, kıta için düşük katma değere sahip ham petrol, bakır, cevher ve mineral gibi ürünler olmasına karşın, Çin'den ithalatı özellikle makine ve tekstil gibi mamul ürünlerden oluşmaktadır. Bu yöntemde, doğal kaynakların ihracatı, Afrikalılar için yaşam standartlarının iyileştirilmesine yönelik olarak istihdam yaratmaya dönüşmemektedir. İlave olarak Çin, doğal kaynak çıkarma hakkı karşılığında Afrika ülkelerinin yatırım ve finansman ihtiyacından yararlandığından dolayı eleştirilmektedir. Çin'in, ekonomik olarak hızlı yükselişini sürdürmek için ihtiyaç duyduğu kaynakları temin ederken, sürecin sonunda Afrika ülkelerinin durgunlaşacağı ve kıtadaki halkların yoksulluktan kurtulmalarını sağlayacak değerli ve kıt kaynakları yitirmiş olacakları iddia edilmektedir.

Çin'in Asyalı komşuları, Avrupa ve ABD ile yatırım ve ticaret ilişkisine bakıldığında, Afrika kıtasının Çin için hala daha az önemli olduğu görülmektedir. 2010 verilerine göre, Çin'in toplam ticaretinin %50'si Asya ülkeleri ile gerçekleşmiştir. Bu durum, Çin-Afrika ilişkilerinin ekonomik bağlamda daha da geliştirilebileceğini göstermektedir. Bununla birlikte, sürdürülen ilişkilerde tespit edilen önemli sorunların gecikmeksizin giderilmemesinin, mevcut potansiyeli olumsuz yönde etkileyebileceği de dikkatlerden uzak tutulmamalıdır. Çin'in hükümet-hükümet arasında yapmayı tercih ettiği gizli anlaşma uygulamaları, Çinli müteahhitlere rekabet ortamından uzak yöntemlerle teklifler verilmesine ve yolsuzluğa neden olmakta, Çin'in Afrika'ya aktardığı zenginliğin çoğu, Çinli şirketlere veya Afrikalı seçkinlerin hesabına geçmektedir. Çin İhracat-İthalat Bankası Başkanı Li Ruogu, "Şeffaflık ve iyi yönetim güzel sözler, ama bunları elde etmek kalkınma için ön şart değildir, bunlar kalkınmanın sonucudur."⁶¹ ifadesiyle Çin'in bu konudaki genel yaklaşımını

60 Paul Tiyambe Zeleza, a.g.e. s.157-158.

61 Suisheng Zhao, a.g.e. s. 1042.

özetlemektedir. Bu, Pekin'in yurtdışında ekonomik faaliyette bulunan şirketlerinin yolsuzluğu çağrıştıran uygulamalarını önleme yönündeki çabalarının yetersizliğini ortaya koymaktadır. Afrika ülkeleri, bu ilişkiden zarar görmemek için daha güçlü kanunlar geliştirmeli ve bu kanunların etkinlikle uygulandığını takip etmelidir. Bu bağlamda işgücü, güvenlik ve çevrenin korunmasını sağlayacak mekanizmalar geliştirilmeli; Çinliler dahil tüm yabancı ve yerli yatırımcıların bu kurallara uymaları sağlanmalıdır.⁶²

Afrika'nın Batılı iş ortakları, geçmişte Afrika'da karşılaştıkları birçok sorundan dolayı kıtayı terk ederken Çinli şirketler, bu durumu fırsata dönüştürdüler. Çinli yöneticiler ve işçiler sadece çok çalışkan ve disiplinli olmakla kalmayıp, aynı zamanda Batılıların talep ettiği konforu ve ücreti de istemediler. Buna rağmen Çin'in imajını olumsuz etkileyen faktörlerden biri, Afrika'daki Çin projeleri ile bağlantılı işgücü uygulamalarıdır. Çinli şirketler yerelden işe alımları asgari seviyede tutma eğilimindedirler ve çoğunlukla kendi vatandaşlarını işe almaktadırlar. Örneğin, Angola'daki Çinli şirketler 2009'da işgücünün %70-80'ini Çin'den getirmişlerdir. Ayrıca yerel çalışanlar genellikle en az ücret alan kesimi oluşturmaktadır. Çinli çalışanların yoğun olduğu Zambiya'daki bir bakır madeninde yerliler, Çinlilerin Zambiya'da yatırımcı değil işgalci olarak bulduklarını iddia ederek bu durumu protesto ettiler.⁶³ Ayrıca Çinlilerin yerel halkla çok az temas kurması veya hiç temas kurmaksızın tecrit halinde yaşaması, Çinli işçiler ve Afrikalı yerli halk arasında gerginlik yaşanmasına neden olmaktadır.

Çin, günümüze kadar karşılıklı fayda ve bağımlılık ekseninde gelişen Afrika ile ilişkilerini, karşılıklı çıkarlara öncelik veren daha sağlam bir zeminde sürdürebilmek için, belirtilen bu olumsuzlukları gidermeye ve Afrikalıların tarafından gündeme getirilen talepleri karşılamaya öncelik vermelidir. Taraflar arasında tarihsel süreç içinde oluşturulan farklı mekanizmaların fonksiyonelliği ve Çin'in geçmişten edindiği bilgi birikiminin bu sorunların giderilmesinde yeterli olacağı öngörülmekte, bu ülkenin, uzun dönemli olduğuna inanılan Afrika politikasını gelecekte de sürdüreceği düşünülmektedir.

Sonuç

Hızla büyüyen bir ülke-bir kıta arasındaki ilişkilerin motivasyonunun, süreç içinde, ideolojik yaklaşımdan ekonomi öncelikli daha pragmatik bir tutum izlemeye dönüştüğü gözlenmektedir. Güney-Güney işbirliği, antiemperyalizm, karşılıklılık, dostluk, içişlerine müdahale etmeme ve koşula bağlı olmayan yardım, Çin-Afrika ilişkilerinin en belirgin özellikleridir. Çin, otuz yıl önce, günümüzdeki fakir Afrika ülkeleri kadar fakirdi ve ülkedeki yüz milyonlarca insanı demokratikleşme olmaksızın yoksulluktan kurtardı. Günümüzde kendisini, Batı'ya alternatif bir kalkınma modeli, büyük güçlere karşı bir siper ve Üçüncü Dünyanın lideri olarak gören Çin'in, güçlü hükümet modeli ile ekonomik büyüme odaklanması, birçok Afrikalı lider

62 Paul Tiyambe Zeleza, a.g.e., s.166.

63 Suisheng Zhao, a.g.e. s.1043-1044.

tarafından takip edilmesi gereken bir örnek olarak algılanmaktadır. Afrika, Soğuk Savaş sonrası Batı tarafından “umutsuz bir kıta” olarak tanımlanırken, son yıllarda “yükselen kıta” olarak anılmaya başlandı. Çin’in dönüşümü, bu ülkeyi, Afrika’nın en önemli petrol ithalatçısı haline getirdi. Çin’in Batı’ya karşı ekonomik bir denge unsuru olarak yükselişi, Batı’nın emperyalist reflekslerinden ve üstünlük kompleksinden rahatsız olan birçok Afrikalı için etkileyicidir.

Çin ve Afrika, bir ülke-bir kıta ilişkileri bağlamında geçmişten edindikleri tecrübeleri, 1980’lerden itibaren Çin-Afrika İşbirliği Forumu’nun kurumsal yapısı çerçevesinde geliştirerek derinleştirdiler. İlişkiler, günümüzde, bir kıtasal uluslararası örgüt olan “Afrika Birliği” bünyesinde stratejik ortaklık düzeyine ulaştı. Kıtadaki ülkelerin taleplerine daha çok özen göstermesi, Afrikalılar ile Çinlilerin kaynaşmasını sağlayacak politikalar üretmesi ve kıtadaki demokratik uygulamaları önemsemesi halinde, sömürgeci geçmişi olmayan Çin’in, Afrika ile ilişkilerinin önümüzdeki süreçte daha da ileriye taşınabileceği öngörülebilir. Bununla birlikte Çin-Afrika ilişkilerine etki yapabilecek diğer etkenler de göz önünde bulundurulmalıdır. Bu bağlamda Çin yönetimi; son yıllarda kıta ile ilişkilerine öncelik veren ülkelerin sayısının artmasıyla, Afrika’da koşulları zorlaşan rekabetçi ortamda uygulayacağı yöntemleri, bundan daha önemlisi, Çin’in sınırlanmasına yönelik küresel ölçekteki ABD politikalarına karşı izleyeceği dış politikayı, yeni oluşan koşullara uyum sağlayabilecek çözümlerle sürekli geliştirmelidir.

KAYNAKÇA

- Agbebi, Motolani; Petri Virtanen (2017), 'Dependency Theory-A Conceptual Lens to Understand China's Presence in Africa', Forum for Development Studies, Routledge.
- Armaoğlu, Fahir (1983). 20 Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Arslan, İbrahim (2015). '21. Yüzyılda Afrika-Avrupa Birliği İlişkileri: İki Birlik Tek Vizyon', Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi, Cilt 23, Sayı: 1, ss.109-135.
- Arslan, İbrahim (2014). 'Soğuk Savaş Sonrasında Afrika'daki Çatışmaların Önlenmesi: Afrika Barış ve Güvenlik Mimarisi ve Darfur Krizi Örneği', (Basılmamış Doktora Tezi), ss.135-179, 183.
- Bozdağlıoğlu, Yücel (2007). 'Yapılandırmacı Yaklaşım (Konstruktizim)', içinde Haydar Çakmak, (ed.) Uluslararası İlişkiler, Platin, Ankara.
- Bozdağlıoğlu, Yücel (2003). Turkish Foreign Policy and Turkish Identity, A Costructive Approach, Routledge, New York & London.
- CCTV.com, Faces of Africa 12/08/2014 Kwame Nkrumah: a story of vision and tragedy, 12 Ağustos 2014.
- Confucius Headquarters (Hanban) (2014), Confucius Institute/Classroom.
- Courage Mlambo, Audrey Kushamba and More Blessing Simawu (2016). 'China-Africa Relations: What Lies Beneath?' The Chinese Economy, 49: 4, ss.257-276.
- Currie, David P. (ed.) (1964). Federalism and the New Nations of Africa, The University of Chicago Press, USA.
- Embassy of the People's Republic of China in the Republic of South Africa (2014). 'Senegalese president urges other partners to emulate Chinese plan for Africa'.
- Encyclopedia Britannica, 'Cultural Revolution', last updated: 28 Eylül 2017,
- euronews, Tianamen olayları Çin'de neleri değiştirdi? 30 Mayıs 2014.
- FOCAC (2015), 'The Forum on China-Africa Cooperation Johannesburg Action Plan (2016-2018)'
- FOCAC (2013), FOCAC ABC.
- FOCAC (2009), 'Forum on China-Africa Cooperation Sharm ElSheikh Action Plan (2010-2012)'.
- FOCAC (2006), Declaration of the Beijing Summit of the Forum on China-Africa Cooperation.
- FOCAC (2003), The Second Ministerial Conference of FOCAC.
- FOCAC (2003), Forum on China-Africa Cooperation-Addis Ababa Action Plan.
- GlobalSecurity.org, Africa Command (AFRICOM).
- Hürriyet Planet, Tiananmen Meydanı olaylarının üzerinden 23 yıl geçti, 5 Haziran 2012.
- Lei, Xue (2014). 'China as a Permanent Member of the United Nations Security Council', International Policy Analysis, Friedrich Ebert Stiftung.
- Lin, Faqin; Wenshou Yan; Xiaosong Wang, (ed.) (2017). 'The impact of Africa-China's diplomatic visits on bilateral trade', Scottish Journal of Political economy, Volume 64, Issue 3, July 2017, ss.310-326.
- Makoye, Kizito (2013). Tanzanian Traders Seek Rescue From Chinese, Inter Press Service.
- Manyeruke, C (008). 'The impact of Chinese products on Zimbabwean women', Eastern Africa Social Science Research Review, 22(2), ss. 85-106.
- Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, China's Assistance in the Construction of the Tanzania-Zambia Railway.
- Morrison, Wayne M (2017). 'China's Economic Rise: History, Trends, Challenges, and Implications for the United States', Congressional Research Service.
- Moyo, Sam (2016). 'Perspectives on South-South relations: China's presence in Africa', Inter-Asia Cultural Studies, 17: 1, ss. 58-67.
- Muekalia, Domingos Jardo (2010), 'Africa and China's Strategic Partnership' African Security Review, 13: 1, ss. 5-11.

- Nasaw, Danel; Mark Rice-Oxley (2008). China and Russia veto Zimbabwe sanctions, the Guardian.
- Okolo, Abutu Lawrence (2015). 'China's Foreign Policy Shift in Africa: From Non-Interference to Preponderance', *International Journal of African Renaissance Studies-Multi-, Inter-and Transdisciplinarity*, 10: 2, ss.32-47.
- Organization of African Unity (OAU), South African History Online (SAHO). African Union, AU in a Nutshell.
- Pilling, David (2017). 'Chinese investment in Africa: Beijing's testing ground, Financial Times.
- Rossouw, Gj; Sofie Geerts; Namhla Xinwa (2014). Africans' Perceptions of Chinese Business in Africa: A Survey, Ethics Institute of South Africa.
- Tepebaş, Ufuk (2015). 'Johannesburg Zirvesi ve 6. Çin-Afrika İşbirliği Forumu', TASAM.
- Wendt, Alexander (1995). 'Constructing International Politics', *International Security*, Cilt:20, Yaz.
- Wendt, Alexander (1994). 'Collective Identity Formation and the International State', *American Political Science Review*, Cilt:88, No:2.
- Workman, Danial (2017). Crude Oil Imports by Country', *World's Top Exports*.
- Zezeza, Paul Tiyambe (2014). 'The Africa-China relationship: challenges and opportunities', *Canadian Journal of African Studies / Revue canadienne des études africaines*, 48: 1, ss.145-169.
- Zhang, Xialoling; Hermann Wasserman; Winston Mano (2016). 'China's expanding influence in Africa: projection, perception and prospects in Southern African countries', *Communicatio*, 42: 1, ss. 1-22.
- Zhao, Suisheng (2014). 'A Neo-Colonialist Predator or Development Partner? China's engagement and rebalance in Africa', *Journal of Contemporary China*, Vol. 23, No. 90, ss. 1033-1052.